

ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Чайка І.П.

У статті досліджено теоретико-методологічні основи ефективності функціонування вищого навчального закладу як суб'єкта системи вищої освіти країни.

Кількість бібліографічних посилань – 7, мова – українська.

Ключові слова: ефект, ефективність, економічна ефективність, соціальна ефективність, ефективність суспільного виробництва, інтеграційна ефективність, диверсифікаційна ефективність, системна ефективність функціонування вищого навчального закладу.

ВСТУП

Сучасні тенденції розвитку економіки України вимагають приділити особливу увагу відповідності системи вищої освіти країни та розвитку ринку праці. Деякі науковці зазначають, що система вищої освіти в Україні постійно відстає від реальних потреб ринку [1, с. 235]. Причину цього Корнев Ю. Г. вбачає в тому, що «економісти, юристи, маркетологи, спеціалісти з бухгалтерського обліку вже не потрібні сьогодні в такій кількості...» [1, с. 235]. І хоча не можна повністю погодитись з твердженням автора щодо виникнення такої невідповідності (на нашу думку, якраз навпаки, система вищої освіти України скоріше сприймає і впроваджує напрацьовані провідними країнами світу методи навчання, вводить в освітній процес нові дисципліни, яких раніше не викладали, розширює перелік спеціальностей, що пропонуються, а реальний сектор розвивається повільніше – часто керівники підприємств не розуміють потреби у тих таки маркетологах, в результаті чого підприємство не розвивається, втрачає там, де могло б отримати додатковий прибуток), хочемо зазначити, що така невідповідність дійсно існує і потребує пошуку шляхів взаємодії, умов і засобів формування толерантності системи вищої освіти та ринку праці.

З огляду на зазначене вище можна стверджувати, що для України є актуальним питання подальшого розвитку системи вищої освіти, яка була б адекватною потребам економіки країни. На нашу думку, для вирішення цього питання необхідним є відокремлення нового напрямку наукових і прикладних досліджень у економіці – ефективності функціонування вищого навчального закладу (ВНЗ) як окремого суб'єкта (окремої одиниці) системи вищої освіти країни.

Аналіз публікацій останніх років показав, що спостерігається підвищення уваги до системи вищої освіти України. Так, питання реформування сфери знань досліджували багато вітчизняних учених, а саме: Л. Балабанова, І. Брітченко, А. Войчак, І. Ілляшенко, Ю. Корнев, М. Матвій, І. Решетнікова і багато інших. Однак проведені дослідження повністю не вирішують питання підвищення ефективності функціонування ВНЗ.

Метою написання даної статті є дослідити теоретико-методологічні основи ефективності функціонування вищого навчального закладу як суб'єкта системи вищої освіти країни.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно визначень Економічної енциклопедії «ефективність – це здатність приносити ефект (досягнутий результат у різних формах вияву (матеріальній, грошовій, просуванню по службі, соціальній та ін. [2, с. 505]), результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [2, с. 508]. Отже, розглянемо теоретико-методологічні основи ефективності функціонування ВНЗ.

Під час розгляду ефективності діяльності підприємства частіше за все оцінюють тільки економічну ефективність – досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці [2, с. 508], що заснована на ресурсному або затратному підходах і не може повною мірою врахувати соціально-економічну природу ВНЗ та сучасний рівень розвитку системи вищої освіти країни в цілому.

Економісти відокремлюють також соціальну ефективність – відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства [2, с. 515], показниками якої є підвищення народного добробуту, якості життя, умов і змісту праці, всебічний розвиток здібностей людини та ін. Саме здатність приносити соціальний ефект, а також духовний ефект суспільству є важливою складовою діяльності ВНЗ, яку необхідно в першу чергу враховувати при розгляді ефективності його функціонування. Крім економічної форми існування (грошові доходи виробників, грошові витрати споживачів) ці ефекти можуть бути відображені через такі спеціальні позаекономічні параметри як кількість вільного часу, рівень життя, духовне здоров'я нації та ін.

Прикладом економічної форми існування соціальної ефективності ВНЗ може слугувати взаємозв'язок між рівнем освіти та доходами громадян, дослідженням якого в економічній літературі присвячено багато праць як зарубіжних, так і вітчизняних авторів [3], [4], [5]. Так, за даними Міністерства освіти США середньостатистичний молодий американець, що отримав ступінь бакалавра, має дохід на 24 % вищий, ніж той, що має тільки диплом середньої школи [3]. Ця тенденція

зберігається і в інших економічно розвинених країнах [5, с. 153–154]. В Україні вона порушена.

Прикладом позаекономічних параметрів оцінки соціальної ефективності функціонування ВНЗ можна вважати те, що освітній процес у вищій школі дає поштовх людині до індивідуального розвитку, що сприяє подальшому її самовираженню, визнанню та успіху на соціальному рівні, самореалізації. Так, англійський науковець А. Сен у роботі «Rationality and Freedom» формулює ефективність як розширення спектра та масштабу можливостей, що доступні індивідам [7, с. 518].

Таким чином, ефективність функціонування ВНЗ – це багатогранна категорія, що вимагає застосування комплексного підходу до її визначення, класифікації видів ефективності та розробки методик їхньої оцінки. Методологічним підґрунтям для визначення ефективності функціонування ВНЗ має стати системний підхід, що враховує весь комплекс взаємодіючих елементів. У гносеологічному аспекті поняття «система» постає як інструмент пізнання сутності складних матеріальних систем [6, С. 361], тому ми можемо говорити про системну ефективність функціонування ВНЗ. Будь-яка система має внутрішні і зовнішні елементи з характерними їм властивостями, які впливають один на одного, взаємодіють між собою та середовищем, прагнуть досягти паритету. Враховуючи також онтологічний аспект цієї категорії, ми пропонуємо таке визначення системної ефективності функціонування ВНЗ.

Системна ефективність функціонування ВНЗ – це комплекс результативних показників, що характеризує взаємодію його підсистем, елементів та компонентів і характерні їм властивості, а також ступінь задоволеності їх зовнішніх і внутрішніх потреб, що враховують весь спектр економічних, соціальних, духовних, інтеграційних, диверсифікаційних та інших відносних ефектів.

Під інтеграційним ефектом ми розуміємо позитивний ефект від процесу зближення одного або більше навчальних закладів України різних рівнів акредитації (загальноосвітніх шкіл, технікумів, коледжів, інших ВНЗ) або національних навчальних закладів з навчальними закладами та їх об'єднаннями з інших держав для взаємовигідної співпраці.

Під диверсифікаційним ефектом ми розуміємо позитивний ефект від освоєння ВНЗ виробництва нових видів послуг, а також освоєння нових ринків, що включає не просто диверсифікацію групи послуг, а й розповсюдження діяльності ВНЗ на нові сегменти, які до того не були пов'язані з основними видами його діяльності.

Для поглибленого вивчення ефективності функціонування ВНЗ як наукового явища розглянемо її видову класифікацію.

Вважаємо за доцільне класифікувати ефективність функціонування ВНЗ за такими ознаками:

1. За направленістю впливу: зовнішня ефективність (ступінь позитивного впливу на різноманітні сфери суспільного життя); внутрішня ефективність (відображає зміни параметрів системи).

2. В залежності від суб'єкта впливу: для споживача послуг; для населення; для інших суб'єктів ринку освітніх послуг; для суб'єктів ринкових відносин, що потребують випускників ВНЗ; для працівників ВНЗ; для ВНЗ в цілому; для держави в цілому.

3. За рівнями впливу: мікрорівень (рівень ВНЗ як підприємства, що виробляє освітні послуги); рівень регіону (вплив функціонування ВНЗ на економіку області); макрорівень (ефективність функціонування ВНЗ для економіки держави).

4. За видами отриманого ефекту: економічна ефективність; соціальна ефективність; ефективність суспільного виробництва (соціально-економічна ефективність); інтеграційна ефективність, диверсифікаційна ефективність.

5. За значенням отриманого показника: високе; середнє; низьке; від'ємне.

Загальна класифікація системної ефективності функціонування ВНЗ запропонована нами на рис. 1.

На сьогоднішній день в економічній літературі існують різні методи оцінки ефективності діяльності організацій та підприємств, що аналізують як організацію чи підприємство в цілому, так і окремі ланки управління, бізнес-процесів, напрямів їх діяльності та ін. Але не всі ці методи у запропонованому вигляді можуть бути застосовані для оцінки ефективності функціонування ВНЗ в силу специфічних особливостей його як суб'єкта діяльності.

Параметрами оцінки ефективності функціонування ВНЗ мають слугувати показники, які відображають організаційні, економічні, інституціональні та інші аспекти функціонування ВНЗ як елемента системи освіти України і національної економіки. Тому, на нашу думку, крім використання загальноприйнятих методів оцінки ефективності діяльності організацій та підприємств, також необхідно оцінювати ефективність функціонування ВНЗ за такими параметрами:

1. За видами послуг (ефективність кожного виду послуг, що пропонує ВНЗ: навчання студентів за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки; робота аспірантури і докторантури; тренінги для суб'єктів підприємницької діяльності; підготовка випускників загальноосвітніх закладів до Загального незалежного оцінювання та ін.).

2. За блоками управління (ефективність управління персоналом; ефективність маркетингу; ефективність управління якістю освітніх послуг та ін.)

3. За окремими бізнес-процесами (ефективність функціонування наукових шкіл; ефективність функціонування наукових гуртків; ефективність проведення наукових і науково-практичних конференцій; ефективність проведення конкурсів наукових робіт студентів і аспірантів; ефективність проведення науково-дослідних робіт; ефективність зворотного зв'язку зі студентами, їх батьками, колишніми випускниками ВНЗ; ефективність роботи Інтернет-сайту ВНЗ та ін.).

Ефективність функціонування ВНЗ

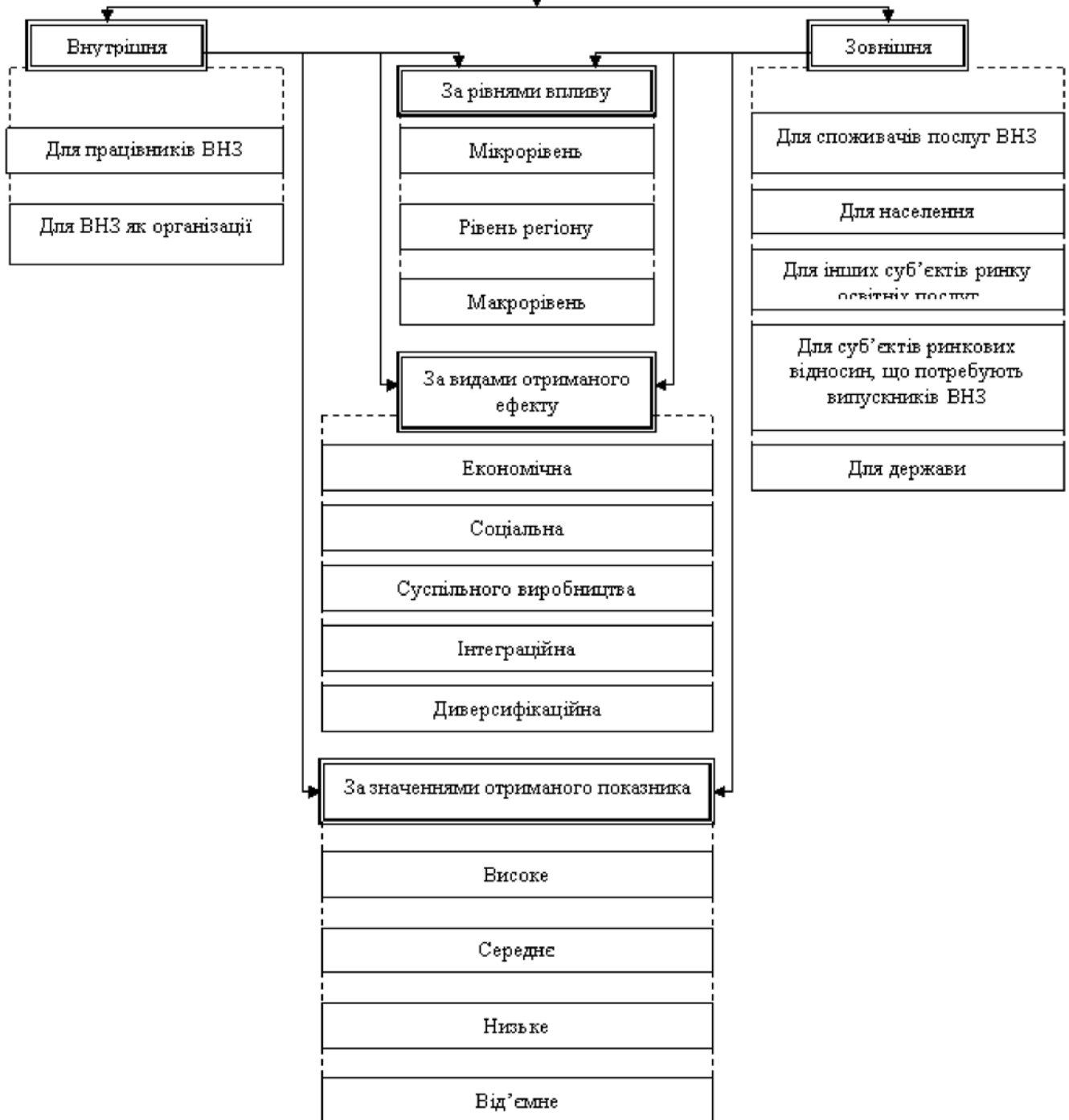

Рис. 1. Класифікація ефективності функціонування ВНЗ

ВИСНОВКИ

Оцінка системної ефективності функціонування ВНЗ повинна враховувати всі обставини і умови зв'язків між елементами даної системи та бути вираженою системою соціально-економічних показників. Така оцінка має базуватися на використанні різноманітних статистичних і економіко-математичних методів, в основі яких може бути: рейтингове оцінювання, аналіз темпів приросту показників, аналіз співвідношення темпів приросту показників, факторний аналіз та ін. Розробка системи соціально-економічних показників, які дадуть змогу всебічно і адекватно оцінити ефективність функціонування ВНЗ є перспективою подальших досліджень у поданому напрямі.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнев Ю. Г. Информационно-аналитическое обеспечение эффективного взаимодействия рынка труда и рынка высшего профессионального образования в Украине // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - №9 (99). – С.235-242.
2. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 1 / Редкол. : ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
3. Education at a glance: OECD Indicators [Електронний ресурс]. – 2004. – Edition–ISBN–92–64–015671. – OECD, 2004. – Режим доступу: www.nova.rambler.ru
4. Колот А., Григорович С. Теоретичні і прикладні аспекти підвищення доходів працюючих як передумови збереження та розвитку людського капіталу // Україна: аспекти праці. – 2005. – №8. – С. 19–27.
5. Заюков І. В. Забезпечення взаємозв'язку між рівнем освіти та розміром доходів громадян – вагоме джерело розвитку трудового потенціалу // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2009. – №2. – С. 152–158.
6. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 3 / Редкол. : ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
7. Sen A. Rationality and Freedom. Cambridge : Belknap Press of Harvard University Press, 2002. – 630p.